

drukt werden, terwijl bij voorbeeld de verwijdende invloed op de bronchi bij asthmalijders normaal op snelle wijze volgde, maar uren langer aanhield. De uitscheiding in de urine van aneurine na subcutane toediening van 50 mg aneurine was duidelijk verminderd en vertraagd.

G. A. OVERBEEK

BRIEF UIT DEN VREEMDE

L'ENFANCE VICTIME DE LA GUERRE

Drie groote vragen, die zich gedurende en na den oorlog steeds opnieuw aan de jeugdpsychiaters hebben opgedrongen, hebben betrekking op gedaante, oorzaak en bestrijding van de stoornissen der psychische gezondheid, die bij kinderen en adolescenten in zorgwekkenden graad zijn waar te nemen. Gaat het hier om geheel nieuwe vormen van geestelijke onevenwichtigheid, dan wel om, thans theoretisch, bekende verschijnselen, die aan het oorlogsgebeuren de mogelijkheid van een veelvuldig voorkomen ontleenden?

Is de oorlog de beslissende oorzaak geweest, die tot deze stoornissen heeft geleid, of werden zij voortgebracht door psychische mechanismes, eveneens werkzaam in vredesjaren, en slechts op noodlottige wijze begunstigd door wapengeweld en ontreddering?

En tenslotte: zal het in beginsel toereikend zijn „oorlogsomstandigheden” door „vredesomstandigheden” te vervangen teneinde de gevaren, die de geestelijke gezondheid der jeugd bedreigen, het hoofd te kunnen bieden, dan wel zal slechts een radicaal vernieuwde instelling van hen, die zich met heropvoeding en psychotherapie bezig houden, daartoe in staat zijn?

Een studieconferentie, onder auspicia van het Comité *Semaines internationales d'études pour l'enfance victime de la guerre* (S.E.P.E.G.), van 16 September tot 12 October j.l. te Lausanne gehouden, heeft aan medische pedagogen, psychologen en sociale werkers uit België, Engeland, Frankrijk, Griekenland, Italië, Luxemburg, Nederland, de Vereenigde Staten en Zwitserland, een welkome gelegenheid geboden zich op deze en andere vraagstellingen te bezinnen.

In den geest van het Zwitsersche streven een aanzienlijke bijdrage te leveren tot het lenigen van het leed, dat sinds 1939 aan Europa werd toegebracht, heeft het Comité S.E.P.E.G., daartoe in staat gesteld door het indrukwekkende fonds *Don suisse pour les victimes de la guerre*, gepoogd in den vorm dezer conferentie een tweeledige doelstelling te verwezenlijken.

Eenerzijds zou de uitwerking van moderne inzichten op medisch-opvoedkundig gebied met betrekking tot onderzoekstechniek, behandelingsmethodes en stafvorming worden beproefd, waarbij aan het *team-work*-beginsel bijzondere aandacht zou worden besteed. Anderzijds werd aangekondigd een internationale uitwisseling van ervaringen, opgedaan op het nog grootendeels onverkende terrein der jeugdzorg ten behoeve van kinderen, die in de greep van den oorlog geweest zijn.

Deze dubbele doelstelling, die twee onderling zeer verschillende onderwerpen omvatte, heeft de voorbereiding van den *Cours de perfectionnement* tot een zware opgave gemaakt. Immers de methodische en organisatorische problemen zouden goed tot hun recht kunnen komen in een stelselmatig opgebouwde voordrachtenreeks, die voor elk onderdeel de noodzakelijke aandacht zou vragen. Het mozaïek van den medisch-paedagogischen arbeid zou aldus door begaafde en ervaren kenners van dit werk zorgvuldig kunnen worden samengesteld, ten voorbeeld vooral van landen, waar het Amerikaansch-Engelsche *Child Guidance* stelsel nog onvoldoende tot navolging heeft geïnspireerd, of zelfs nagenoeg geheel onbekend bleef.

Een zoodanige instructie zou voor de Nederlandsche afvaardiging meer de teekenis hebben gehad van een welkome gelegenheid tot kritisch verifieeren der eigen werkwijze, dan van een eerste mogelijkheid tot kennismaken der elementaire

beginselen van het medisch-opvoedkundige teamwork. In den laatstbedoelden zin zou het voorgedragene bij voorbeeld door de gedelegeerden van België, Frankrijk, Griekenland, Luxemburg en Italië kunnen zijn opgevat. De Zwitsers zouden zich in een tusschenpositie hebben bevonden, daar de *équipes médicopédagogiques* voor hen reeds goede bekenden zijn, dank zij het baanbrekende werk van REPOND en BOVET, welke laatste de conferentie presideerde, doch een vergelijking met de *child guidance clinics* in de Vereenigde Staten en Engeland, en de *medisch-opvoedkundige bureaux*, zooals deze in Nederland zijn opgericht, niet ten volle kunnen doorstaan.

De omstandigheid, dat de gastheeren het leeuwenaandeel der voorlichting inzake de methodisch-organisatorische mogelijkheden en moeilijkheden op zich hadden genomen, was dan ook niet onverdeeld gelukkig te noemen. Zoo werd van de Britsche en Nederlandsche sociale werkers een ware zelfbeheersching geëischt, toen, bij de bespreking van haar belangrijke taak in het stafverband, overwegend van Zwitsersche (en Fransche) zijde het woord werd gevoerd, terwijl een bij uitstek deskundige als Miss CLEMENT BROWN, die als lectrice voor de psychische hygiëne aan de London School of Economics and Political Science, een zeer belangrijk aandeel heeft in de opleiding voor Child Guidance, ijverig aantekeningen maakte. Miss BROWN kreeg tenslotte, tot veler voldoening, gelegenheid in een fraai opgebouwde verhandeling, *Préparation au travail social psychiatrique en Grande-Bretagne*, fundamenteele inzichten en waardevolle ervaringen mede te deelen.

De tweede hoofdgave, die de conferentieleiding zich gesteld had: het scheppen van een vruchtbare mogelijkheid voor een internationale gedachtenwisseling over de invloeden, waaraan de psychische ontwikkeling der jeugd in de oorlogsjaren heeft blootgestaan, verschilde, zoowel in beginsel als in practisch opzicht, aanzienlijk van de eerste.

Methodische vragen — beschouwingen over nieuwe, aanvullende werkwijzen niet uitgezonderd — bewegen zich veelal op meer of minder bekend terrein. Het psychologische aspect van de inwerking van oorlogsinvloeden op het kind moet daarentegen worden gezocht binnen de grenzen van een moeilijk toegankelijk gebied, dat nog nauwelijks is verkend.

De stelselmatige exploratie van deze gecompliceerde problematiek ondervindt voorts de moeilijkheid, dat haar de rust en de tijd, noodzakelijke voorwaarden voor een voorspoedig beloop, onvoldoende worden gegund.

Deze omstandigheid is het gevolg van de wanverhouding, die ontstaan is tusschen de sterk toegenomen behoefte aan deskundige jeugdzorg en den tot dusverre zeer beperkten omvang der voor de fundeering van het practische werk onmisbare, wetenschappelijk verantwoorde psychologische en psychiatrische kennis.

Het is duidelijk, dat het prijsgeven van den eisch van een theoretisch betrouwbaren grondslag aan heropvoeding en psychotherapie het karakter zou verleen van gevaarlijk improviseren, waarbij van bewusten, critischen arbeid geen sprake meer zou zijn.

Op de studiconferentie te Lausanne ontbrak de bereidheid tot het houden van wetenschappelijke beschouwingen geenszins. Deze besprekingen en referaten hadden echter vrijwel steeds betrekking op bepaalde aspecten van de psychische ontwikkeling bij kinderen. Een psychologische analyse, die de geheele persoonlijkheid van het kind, dat oorlogsinvloeden heeft moeten ondergaan, tot voorwerp van onderzoek had, werd helaas gemist. Een zoodanige ontleding zou rekening hebben gehouden met de beteekenis in *psychologisch* opzicht van de engere en wijdere milieufactoren, en de doorstane oorlogssituaties. Deze zouden derhalve niet „als zoodanig”, dus bij voorbeeld naar sociale of sociologische maatstaven beoordeeld moeten worden, doch op grond van de psychische inwerking, die zij in het gegeven stadium der gevoelsontwikkeling van het kind konden hebben.

Het was verre van bevredigend, dat een uitvoerige bespreking der psychoanalytische gezichtspunten geheel achterwege bleef. Het veronachtzamen van de zeer belangrijke inzichten, die juist de analytische psychologie, die de geheele

persoonlijkheid als voorwerp van onderzoek beschouwt, voor de kennis der psychische ontwikkeling heeft voorgebracht, is reeds daarom opmerkelijk, omdat eenige der waardevolste beschouwingen over de inwerking der oorlogsinvloeden op kinderen juist van anal, tische zijde werden gepubliceerd (ANNA FREUD, DOROTHY BURLINGHAM).

Op het gebied van de *psychopathologie spéciale de l'enfance victime de la guerre* waren vooral de door HEUYER (Parijs) en Mevrouw PUTZ-KINN (Luxemburg) aangeboden referaten belangwekkend. HEUYER gaf een uitvoerig overzicht, dat hier moge worden samengevat, van de symptomatologie der psychische veranderingen die zich bij de Fransche jeugd tijdens en na den oorlog voordeden.

Als stoornissen van de *verstandelijke functies* heeft hij, op grond van nauwgezet onderzoek (onder andere door middel van niet-verbale collectieve tests), kunnen vaststellen een algemeene intelligentiezwakte, en een aanmerkelijke daling van het peil der schoolprestaties, voorzover deze in overwegende mate een beroep doen op het intellect. Terwijl een duidelijke toeneming van het voorkomen van verstandelijke zwak-begaafdheid (debiliteit) niet werd waargenomen, bleek de veelvuldigheid van de zoogenaamde *schijnbaarheid*, die in den regel op het onvoldoende verwerken van gevoelsspanningen berust, indrukwekkend te zijn.

Deze pseudo-debiliteit kwam tot uitdrukking in den vorm van slechte schoolresultaten, en van asociaal gedrag, bij een in werkelijkheid normalen verstandelijken aanleg, en een niet-constitutioneel disharmonische karakterstructuur.

Van de Joodsche kinderen, als door een wonder teruggekeerd uit de concentratiekampen in Polen, bleek een aantal, dat zich aanvankelijk juist bijzonder moeilijk aan de onderwijsvoorwaarden scheen te kunnen aanpassen, intact, binnen zeer korten tijd tot de beste leerlingen te gaan behooren. Gerechtvaardigde kinderen met een reeds aanstonds vrij gemakkelijke schooladaptatie kwamen daarentegen zelden uit boven het niveau van het matig-gemiddelde.

Met voorzichtigheid maakte HEUYER gewag van zijn vermoeden, dat, terwijl de frequentie van debiliteit nagenoeg niet lijkt te zijn veranderd, het voorkomen van zoogenaamde infantiele dementie minder zeldzaam zou zijn geworden.

Als belangrijkste stoornissen der ontwikkeling van het *gevoelsleven* noemde HEUYER heftige affectieve reacties, die het beeld van een psychose kunnen aannemen, en karakteranomalieën, die hij vooral toeschreef aan de ongewone „tegemeetkoming”, die de oppositionele neigingen in de oorlogsjaren ondervonden.

Hij maakte melding van een geval betreffende een negenjarigen jongen, voor wien de krijgsgevangenschap van den vader de mogelijkheid geopend had tot een volledig voor zich opeischen van de moeder, en die zich, bij de behouden thuiskomst van zijn rivaal aldus tot haar richtte: „présentez-moi à votre mari”.

De frequentie der *reactieve psychoses* bleef nagenoeg constant.

Afzonderlijk beschreef HEUYER de, alle verwachtingen nog overtreffende, toeneming der *jeugdmisdadigheid*, die hij in Parijs als leidend kinderpsychiater, en samensteller van ontelbare deskundige-rapporten ten behoeve van de kinderrechtspraak, van een uitnemenden observatiepost uit heeft kunnen gadeslaan.

Het was te voorzien, dat de wanordelijke ontruiming van een deel van Noord-Frankrijk, met de daaruit voortkomende volledige of gedeeltelijke uitschakeling der bindende en richtende invloeden van gezin en school, ernstige gevolgen zou meebrengen. Evenzeer leek het verklaarbaar, dat de afwezigheid, door mobilisatie en krijgsgevangenschap, van ontelbare vaders van jonge kinderen, en voorts het wegvallen der straatverlichting, het opbloeien van den zwarten handel en de geïmproviseerde verzetsacties, voor de psychische stabiliteit van de jeugd, in het bijzonder van verstandelijk zwak-begaafden, jonge psychopathen, en verwaarloosden, vele gevaren inhielden. HEUYER moest spoedig vaststellen, dat de sombere begroting toch nog ruim zou worden overschreden.

Het trof hem, dat vele constitutioneel normale kinderen, die het oorlogsgeweld niet van nabij hadden leeren kennen, en die door zorgzame ouders onder behoorlijke materiele omstandigheden waren opgevoed, en deze bescher-

ming door het milieu hadden behouden, weliswaar minder bedreigd, doch niet veilig bleken te zijn. Ook deden zich onder internaatpupillen, die ver van het eigenlijke oorlogsterrein, onder confessionele leiding, hun betrekkelijk geïsoleerd bestaan zonder ernstige stoornissen van orde en regelmaat hadden kunnen voortzetten, uitingen van crimineelen aard voor.

Het loek HEUYER niet verantwoord het door aanleg en milieu bevoorrechte kind, dat desondanks sociaal ontspoord, of in ander opzicht psychische onevenwichtigheid toont, als vanzelfsprekend te rekenen tot de „sociaal-labile” groep van de „beschermde” jeugd, dus tot een categorie, die onder ongunstige omstandigheden reeds aan vrij zekke invloeden ten prooi zal kunnen vallen, en aan de veiligheid waarvan derhalve een zeer betrekkelijke waarde moet worden toegekend.

De publicatie van uitvoerige statistische gegevens, zoodanig gedetailleerd, dat zij overtuigende bewijskracht verkrijgen, mag thans nog niet worden verwacht. Het blijft derhalve een onopgeloste vraag in hoeverre, bij de zeer toegenomen veelvuldigheid van stoornissen der psychische gezondheid van de jeugd, vergeleken met den toestand van vóór den oorlog, de onderlinge verhouding van de frequenties der verschillende vormen dezer stoornissen ongeveer gelijk bleef, dan wel door verschuiving werd gewijzigd.

Het verblijf in Lausanne werd ons door de gastheeren zoo aangenaam mogelijk gemaakt. De genogelijke gemeenschappelijke maaltijden in het réfectoire der Ancienne académie, het nabij de cathedraal hoog boven de stad gelegen Universiteitsgebouw, kwamen het onderlinge contact der afgevaardigden zeer ten goede. De huisvesting bij ingezetenen bood een welkome gelegenheid tot kennismaking met de Fransch-Zwitsersche levenswijze.

Schrijver dezes was zoo fortuinlijk in een gezin van een vooraanstaand advocaat, die een fraai kasteeltje aan het meer te Morges, even ten Westen van Lausanne, bewoonde, niet alleen hartelijke gastvrijheid te ondervinden, doch tevens, onder het genot van welgekozen wijnen en uitstekende sigaren, te worden ingeleid in de sociologische en criminologische problematiek van Zwitserland.

Van de excursies, die van Lausanne uit werden gemaakt, verdienen eenige bijzondere vermelding.

Een bezoek aan het *maison de santé* te Malévoz gaf een beeld van het psychiatrische centrum, van waaruit de psychisch-hygiënische zorg voor het canton *Valais*, op indrukwekkende wijze georganiseerd door REPOND, door middel van een socialen en een medisch-pedagogischen dienst niet slechts de middelgrote steden der Rhônevallei bereikt, maar tot in de nietigste gehuchten in de omgeving der talrijke zijdalen weet door te dringen. Door met zijn staf van medewerkers van dorp tot dorp te trekken, iederem verdachten inwoner aan een onderzoek onderwerpend, slaagde REPOND er in, de demographisch ingewikkelde bevolking, die onder zeer ongunstige sociale omstandigheden leefde, en door stelselmatige inteelt dusdanig hereditair was aangetaast, dat recessieve anomalieën zich met de regelmaat van dominante manifesteerden, in eenige tientallen jaren te saneren.

Het is niet verwonderlijk, dat ondanks de ernstige belangstelling, die er voor de individueele therapie bestaat, de medisch-pedagogische dienst, uit praktische overwegingen, de historie getrouw blijft, en op sociale bemoeiingen den nadruk legt.

In het *Institut des sciences de l'éducation* te Genève, bekend als „Institut J. J. ROUSSEAU”, gevestigd in het gebouw, waarin de Volkenbond zijn vroegste jeugd doorbracht, gaf prof. JEAN PIAGET na een charmante en overzichtelijke inleiding gelegenheid de vermaarde, soms verbluffend eenvoudige proefopstellingen te zien, die bij de belangrijke onderzoekingen, door hem en zijn medewerkers verricht, werden gebruikt. Tevoren had prof. REY eenige weinig bekende, experimenteel-psychologische tests gedemonstreerd. In het *Maison des petits*, onmiddellijk naast het Instituut gelegen, de befaamde modelschool voor kinderen van vier tot acht jaar, ingesteld ten behoeve van de vorming van paedagogen, heerscht een sfeer, die elk opvoedershart moet ontroeren.

Voorts werden bezocht het opvoedings- en observatie-instituut voor jongens te Vennes, dat aan BOURGUIN zijn reputatie dankt, en eenige kleine te huizen voor moeilijk opvoedbare kinderen en adolescenten. De inrichting van gebouwen en medische diensten der psychiatrische instellingen en opvoedingste huizen, die wij zagen, kon over het geheel genomen een vergelijking met hetgeen op overeenkomstig gebied in Nederland werd tot stand gebracht, niet ten volle doorstaan.

Ik had nog de gelegenheid, buiten het verband der conferentie, de universitaire klinieken en instituten voor kinderpsychiatrie te Bern, Bazel en Zürich te leeren kennen.

Dank zij de welwillendheid van prof. HEINRICH MENG was het mogelijk een indruk te verkrijgen van de wijze waarop in het Instituut voor Psychische Hygiëne te Bazel, in colloquium en werkgemeenschap, gestreefd wordt naar een wetenschappelijk verantwoorde synthese van psycho-analytische psychologie, medische pedagogie en sociologie.

De groote bereidwilligheid van dr. LUTZ schiep de kans tot een goede oriëntering door eigen aanschouwing aangaande de uitgebreide diensten voor jeugdpsychiatrie en kinderbescherming te Zürich. Vermeld zij slechts, dat de techniek van onderzoek, observatie, en behandelingsmethodes, zooals deze door LUTZ op zijn kinderpsychiatrische polikliniek, en in zijn observatie-inrichting te Mannedorf worden toegepast, in vergelijking met de Nederlandsche werkwijze, meer zijn ingesteld op constitutioneele en algemeen-sociale gezichtspunten dan op psychiatrisch-sociale en diepte-psychologische.

Aan individueele psychotherapie op analytischen grondslag wordt te Zürich nog vrij weinig aandacht besteed.

Aan het paediatrische en het school-pedagogische aspect wordt veel zorg gewijd, hetgeen door de uitstekende organisatorische betrekkingen met de kliniek voor kinderziekten, en de instellingen voor gewoon en buitengewoon lager onderwijs wordt vergemakkelijkt. Dank zij de welwillendheid van prof. FANCONI was het mogelijk te Zürich de paediatrische Universiteitskliniek te bezichtigen, die door haar technisch verfijnde uitrusting, en haar afmetingen — de capaciteit bedraagt 400 bedden — een grootschen indruk maakt. Een bezoek aan den *Sonderkindergarten Zürich Zeltweg*, waar aan moeilijk opvoedbare kinderen, die den schoolgaanden leeftijd nog niet hebben bereikt, na een zorgvuldig onderzoek door dr. LUTZ, pedagogische zorg wordt gegeven, gaf een indruk van den voortreffelijken en van bijzondere toewijding getuigenden arbeid, door onze vroegere landgenoot, HENRIETTE VAN DEN BERGH, veelal in overleg met prof. HANSELMANN, op het gebied der kinderbescherming verricht. De instelling werd ingericht naar het voorbeeld van den Kindergarten te Neurenberg, en in 1934 geopend.

Schrijver dezes is een der niet weinigen, die, terugdenkend aan een verblijf in Zürich, zich met groote dankbaarheid de hartelijke hulpvaardigheid van mevrouw VAN DEN BERGH in herinnering brengen.

Amsterdam, December 1946

H. ZEYLSTRA

FEUILLETON

HET CONGRES VAN DE INTERNATIONAL SOCIETY OF MEDICAL HYDROLOGY

In October 11. genoot ik het voorrecht het te Buxton in Engeland gehouden congres van de International Society of Medical Hydrology te mogen bijwonen. De voorzitter der artsen-physiotherapeutenvereniging, dr. MOM, was verhinderd en zoo toog ondergeteekende in diens plaats, in gezelschap van dr. VAN BREEMEN uit Amsterdam en dr. COSLINGS uit Leiden, ten congresse.

Daar het de eerste bijeenkomst was na den oorlog, was voor velen het weeren een dubbelgenoege. De ontvangst door de Engelsche collegae en het gemeentebestuur, vertegenwoordigd door den Mayor, was buitengewoon hartelijk. Vooral